

SCHWARCZWÖLDER ÁDÁM

HÁZASSÁG ÉS KARRIERÉPÍTÉS A KIEGYEZÉS MAGYARORSZÁGÁN – SZÉLL KÁLMÁN, VÖRÖSMARTY ILONA ÉS DEÁK FERENC

Jelen írás közvetlen előzménye a 2018. évi *VERITAS Évkönyv*ben Széll Kálmán (1843–1915) egykori pénzügyminiszter (1875–1878) és miniszterelnök (1899–1903) családi hátteréről és iskolaéveiről szóló tanulmány.¹ A pesti egyetem jogi karán doktorátusát 1866-ban megszerző Széll közéleti pályafutásának megindítását jelentősen segítette a befolyásos apa, Széll József (1801–1871)² kapcsolati hálója, különösen a Deák Ferencsel ápolt szoros barátsága (akivel távoli rokonok is voltak). Deák kiskoruktól kezdve ismerte a Széll-fiúkat, követte tanulmányaikat és iránymutatásban, jótanácsokban többször kimutatta törődését. Széll Kálmánnak a „haza bölcséhez” fűződő kapcsolata azonban 1867 nyaratól-őszétől vált igazán szorossá, amikor eljegyezte, majd feleségül vette a nemzet koszorús költőjének lányát, Vörösmarty Ilonát, akinek édesapja 1855-ben bekövetkezett halála óta Deák volt a gyámja. Az esküvőnek és a Deákhoz való közelségnek köszönhetően vett hatalmas lendületet az ifjú Széll karrierje, vagy arra amúgy is sor került volna? Erre a komplikált kérdésre természetesen nem adható teljesen objektív válasz, a házasságkötés előzményeinek, körülményeinek és következményeinek felvázolásával azonban árnyalhatjuk a képet.

DEÁK FERENC ÉS A VÖRÖSMARTY-ÁRVÁK

A nőkkel szemben félszeg Vörösmarty Mihály – a környezete mellett – valószínűleg saját maga is megdöbbsent azon, hogy a véletlen találkozás után milyen hirtelen és szenvedélyesen szeretett bele a nála 25 évvel fiatalabb, mindössze 16 esztendőes Csajághy Laurába. A sokáig agglégény életet élő költő némi – elsősorban önmagával

¹ SCHWARCZWÖLDER Ádám: Generációkon átívelő építkezés. Széll Kálmán útja a siker kapujáig. In: *VERITAS Évkönyv 2018*. Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, VERITAS–Magyar Napló, 2019. 7–22.

² A Vas vármegyében birtokos Széll József alispánként, majd több reformkori diétán a megye követekeként szolgált. 1848-ban, valamint 1865–1867 között választott országgyűlési képviselő, 1867–1871 között pedig Vas megye főispánja volt. Uo. 11–17.

való³ – tépelődés után Lóri kezét is megkérte.⁴ Vörösmarty ekkoriban gyakorlatilag egy háztartásban élt régi barátja, Bajza József családjával, így ismerte meg Bajza fiatal sógornőjét, aki régi, köztiszteletben álló nemesi család sarja volt, szépsége mellett pedig 16 éves kora ellenére igen művelt és tájékozott. Lórinak imponált ugyan az ország egyik legismertebb, körülrajongott költőjének vonzódása, szerelmet azonban nem érzett a már idősödő, betegeskedő, közismerten zilált anyagi körülményekkel rendelkező Vörösmarty iránt. Bizonyára ő is megérezte benne „azt a kimondhatatlan és kimeríthetetlen szomorúságot, mely végtelen és dermesztő, mint a világűr hidege”,⁵ ezért eleinte nem engedett a hódításnak. Vörösmarty viszont kitartóan ostromolta, és Laurát környezete is igyekezett meggyőzni arról, hogy erkölcsi kötelessége a magányos, depresszióra hajlamos költőt megmenteni, élete alkonyát bearanyozni.⁶

Házasságkötésükre végül 1843. május 9-én került sor Pesten. Csajághy Laura református, Vörösmarty Mihály viszont – igaz, „egy kissé elszokott” – katolikus volt, így az esküvő is római katolikus szertartás szerint zajlott,⁷ és gyermekeiket is római katolikusnak keresztelték.⁸ Elsőként 1844. április 23-án Béla jött a világra, őt követte Ilona (Pest, 1846. május 2. – Budapest, 1910. december 13.).⁹

Az előzmények ismeretében viszont nem különösebben meglepő, hogy a házasság már a kezdetektől sem volt boldognak tekinthető. „Nem fáradsz-e reám mosolyogni, ha csüggedek és ha / Megszédít a gond, túrni szeszélyeimet? / Nagy feladat vár rád:

³ BÁRDOS László: *Vörösmarty Mihály*. H. n., Elektra, 2006. 85. (A továbbiakban: BÁRDOS, 2006.)

⁴ „Hogy Vörösmartynak Lóri [...] miután igen csinos barna leányka volt [tetszett], mindenki természetesnek találhatta, de hogy a negyvenet több évvel meghaladva, kedve jöjjön nősülni s egy magánál huszonöt évvel fiatalabb leányt válasszon feleségül, azt hiszem, még azok előtt is különösnek tetszék s meglepő volt, kik [...] tapasztalták, hogy a költők eltérnek olykor a mindennapiság útjairól. Maga Bajza megcsóválta a fejét, [...] Fáy András aggodalmakat fejezett ki a nagy különbség miatt.” Csajághy Laura barátnője, Vachott Sándorné naplóját idézi: LUKÁCSY Sándor: *Mi tilt jobbakká válnotok? Vörösmarty és kora*. Budapest, Balassi, 2003. 217. (A továbbiakban: LUKÁCSY, 2003.)

⁵ RAJNAI László: *Vörösmarty Mihály. Egy költő világa*. Székesfehérvár, Árgus–Vörösmarty Társaság, 2000. 152–153. (A továbbiakban: RAJNAI, 2000.)

⁶ „Forrón szeretett rokonom- s barátnémra nézve a dicsőség áramlatának tekintém Vörösmarty házassági ajánlatát” – írta Vachott Sándorné. Idézi: LUKÁCSY, 2003. 217. Ld. továbbá: BÁRDOS, 2006. 85.

⁷ Fáy András naplóbejegyzését idézi: LUKÁCSY, 2003. 219.

⁸ Bárdos László megállapítása szerint Vörösmarty Bélának Deák Ferenc, Ilonának pedig Wesselényi Miklós volt a keresztapja. (BÁRDOS, 2006. 85.) A Pest-belvárosi keresztelési anyakönyv 1846. május 2-i bejegyzésében azonban látható, hogy nem (az egyébként református) Wesselényi, hanem Bezerédy István és Vachott Sándor szerepeltek, mint Vörösmarty Ilona keresztapjai. Ld.: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939X-S13Z-P?i=487&cat=228841> (2019. március 1.)

⁹ A házaspárnak további három gyermeke született. Erzsébet (1848–1879) hosszas betegeskedés után, hajadonon, Mihály és Irma pedig még kisgyermekkorban elhunyt.

fiatal szívednek erényét / Tenni napúl megtört életem árnya fölé” – írta a költő feleségének már házasságuk második évében.¹⁰ Vörösmarty később megpróbált életmódot váltani, az 1850-es években vidékre költöztek és gazdálkodni kezdett, igyekezett pénzhez jutni, kísérletei azonban rendre kudarccal végződtek, ami értelemszerűen tovább erősítette elkeseredettségét.¹¹ Nem igazán találta a helyét odahaza, Laura pedig érezte, hogy Vörösmarty levegőnek nézi őt, és a családja sem képes „[...] elhárítani a költő feje felől a búskomorság sötétlő árnyait. Laura alighanem túrt egy darabig, azután vállat vont, és az illem határain belül nem férjénél, hanem másutt keresett szórakozást. [Vörösmartyt] nejének viselkedése alighanem szíven ütötte, de felháborodását és fájalmát magába fojtotta.”¹²

A felvázolt helyzet szűkebb témánk szempontjából azért különösen érdekes, mert Laura udvarlói között tartotta számon a kortárs szóbeszéd a családi barát Deák Ferencet is, és pont Vörösmarty Ilona kapcsán suttozták, hogy igazából ő a lány valódi apja. A talányra talán már sosem fog fény derülni, azt mindenesetre érdemes megjegyezni, hogy a szóbeszéd évtizedekkel később is tartotta magát. Amikor 1890 októberében Thallóczy Lajos véletlenül meglátta Széllné Vörösmarty Ilonát az utcán, mindjárt ez volt a legelső gondolata: „Láttam Széll Kálmánét és leányát. Széllné – kit a közvélemény Deák F. lányának tart – arca nagyon hasonlít a nagy költőhöz, s ha csakugyan mégis az ő leánya, nem tartozik sikerült munkáihoz.”¹³ A néhány ránk maradt fotó annyiban igazolja Thallóczyt, hogy Ilona arca valóban erősen hasonlított Vörösmartyéra, a hölgy külsejét viszont egyáltalán nem nevezhetjük kellemetlennek.¹⁴

Deák Ferenc és Vörösmartyné esetleges szerelmi viszonyára (akár az 1840-es években, akár Vörösmarty 1855-ben történő halálát követően) ismereteink szerint semmilyen közvetlen bizonyíték sincs. Deáknak Lórihoz írott levelei mindazonáltal „kínosan közvetlenek, s a becéző szavak megválogatásában már nem is kétértelműek”, és olyan értelmezés is napvilágot látott, miszerint „Vörösmarty halálos ágyán mondott szavaiban – hogy családja forduljon csak bizalommal Deákhhoz – több a megvetés és a rezignáció, mint a megfontolt gondoskodás”.¹⁵ Ezzel a talán túl szí-

¹⁰ LUKÁCSY, 2003. 220.

¹¹ BÁRDOS, 2006. 92–93.

¹² RAJNAI, 2000. 178.

¹³ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban OSZKK), Quart. Hung. 2459, I. köt. f233.

¹⁴ A malíciát kifejezetten kedvelő Thallóczy mindazonáltal 12 évvel később, amikor 1902 augusztusában rátóti otthonukban látogatta meg a miniszterelnök Széllt és feleségét, szintén azt írta naplójába Vörösmarty Ilonáról, hogy „most idős korában nem rút, régebben nagycsontú volt s ridegbb”. Uo. V. köt. f84.

¹⁵ RAJNAI, 2000. 148–149.

gorú ítélettel szemben érdemes leszögezni, hogy 1855-ben, az adott körülmények között Vörösmarty részéről kifejezetten racionális, a későbbi fejlemények által is igazolt döntés volt Deákot özvegye mellé segédgyámnak felkérni, ezáltal bízva rá gyakorlatilag nincstelen családját. Az sem lehetett utolsó szempont, hogy Deák nem volt ismeretlen a gyerekek előtt.¹⁶

Deák – mint maga írta – felelősségérzetből, szeretetből és a költő személyes kérésére vállalta magára a gyámatya szerepét. „Óhajtása volt a boldogultnak, mit élete végnapjaiban is nyilvánított: hogy elhagyott árváinak gyámja legyenek. Harminc évi szoros barátság kötött engem öhozzá, s én szent kötelességemnek tartom óhajtását valósítani.”¹⁷ „Az 52 éves, nőtlenül, család nélkül élő Deák, aki tudatosan alakította így eddigi életét, most új szituációba, élete végéig meghatározó kapcsolatba került ez elhunyt Vörösmarty családjával.”¹⁸ Csajághy Laura 1855-ben még mindig csak 30 éves volt. Biztosra vehetjük, hogy a kettejükéről szóló szöbeszéd Deák és az ő fülébe is visszajutott. Vörösmarty Ilona emlékirataiban szerepel egy érdekes, meglátásom szerint áthallásos, általa 1860 körülnek datált történet. Eszerint Deák egyik meg nem nevezett barátjának meg nem nevezett özvegye még régebben tanácsért és segítségért fordult Deákhhoz, aki azt természetesen nem tagadta meg. A történetben a már haldokló özvegnél tett látogatás után Csajághy Laura kérdezte meg Deáktól, igazak-e a közte és az özvegy közötti viszonyról szóló pletykák, mire Deák azt felelte, hogy „barátja, de még jobb ismerőse feleségét sem tekintette volna soha más érzellemmel, mint amilyennel barátja vagy jobb ismerőse iránt viseltetett, s szigorúan megítélné még azt is, ki mikor egy asszony tanácsért, segélyért folyamodik hozzá: visszaélne a benne helyezett bizalommal”.¹⁹

¹⁶ Az első olyan találkozás, amelyre Vörösmarty Ilona vissza tudott emlékezni, 1854 őszén, Nyéken történt. Erről, illetve a Vörösmarty-gyerekek apjuk halálát követő kapcsolatáról újdonsült gyámjukhoz ld.: SZÉLL Kálmánné VÖRÖSMARTY Ilona: *Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből*. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1926. 9–10., 13–15. (A továbbiakban: SZÉLLNÉ VÖRÖSMARTY, 1926.)

¹⁷ Deák 1855. december 14-i keltezésű, a Vörösmarty-árvák érdekében írott levelét teljes terjedelmében ld. *Vörösmarty Mihály összes művei*. 18. köt. Levelezés II. Szerk.: HORVÁTH Károly–TÓTH Dezső. Budapest, Akadémiai, 1965. 261–262.

¹⁸ KÖRMÖCZI Katalin: Deák és gyámleánya, Vörösmarty Ilona. In: „*Jól esik köztetek lenni...*” *Női sorsok, szerepek Deák Ferenc környezetében*. Szerk. KISS Gábor. Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, 2015. 133–145. 133. (A továbbiakban: KÖRMÖCZI, 2015.)

¹⁹ SZÉLLNÉ VÖRÖSMARTY, 1926. 22–23. Beszédes adalékként értelmezhető a visszaemlékezés azon része is, amikor Deák örömet fejezte ki Vörösmarty Ilonának, hogy a Széll Kálmánnal kötendő házassága révén végre ők ketten is rokonok lesznek. (Uo. 111.) A memoárról egyébként le kell szögezni, hogy „a család nagyon szigorúan vett belső magánéletének tekintett, vagy annak érzett dolgok nem kerültek Ilona tollára”. (KÖRMÖCZI, 2015. 139.)

Deák mindenesetre komolyan vette gyámatyái szerepét, részt vett a gyermekek nevelésében, ajándékokat vett nekik, sűrűn, akár naponta látogatta őket,²⁰ valamint olyan rendezett anyagi háttérrel teremtett számukra, amelyet Vörösmarty mellett nemigen tapasztalhattak meg. Miután a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt tervezett nyilvános segélyakcióját Vörösmarty 1848–1849-ben játszott szerepe, valamint temetésének kvázi csendes tömegtüntetéséé „fajulása” miatt a neoabszolutizmus rendszerének hatóságai megtiltották,²¹ Deák sokszáz magánlevele útján kérte fel adakozásra barátait és más ismert személyeket.²² Ezen az úton hatalmasnak számító, 103 000 forintot kitevő összeget gyűjtött össze a Vörösmarty-árvák részére. Deák jelentősen előmozdította Vörösmarty műveinek, valamint Gyulai Pál tollából megszülető életrajzának kiadását is, továbbá gyámként 1868-ig ő kezelte Vörösmartyék jogi természetű, valamint pénz- és adóügyeit.²³ Azonban jól látható határt is szabott saját szerepkörének, amelyre pont Vörösmarty Ilona és Széll Kálmán házasságkötése kapcsán, egy Deák által Csajághy Laurához írott levélből következtethetünk. Az örömanya a fiatalok házassági szerződése kapcsán kérte közvetítésre a Széll család felé 1867 szeptemberében, amire Deák a következő feleletet adta. „Kedves Lórim! Soha nem tudod, vagy nem akarod megérteni, hogy én gyermekeidnek csak szeretetben vagyok édesatyjuk, de jogilag nem, sőt, szorosán véve gyámjuk sem vagyok, mert a hatóság engem csak segédgyámnak nevezett ki, a főgyám Te vagy. Én csak tanácsot adhatok, de nem határozhatok, a határozás joga a Tiéd. [...] Ennélfogva vőddel és nászoddal is véglegesen csak Te végezhetsz, mint édesanya, s ha javaslatomat helyesled, Neked kell azt azok elébe terjeszteni. Neked kell velök megállapodni, mert csak Te vagy arra jogosítva, nem én. Ugyanezért, mint segédgyám, mint tanács-

²⁰ SZÉLLNÉ VÖRÖSMARTY, 1926. 26–27. Gyakori program volt például, hogy együtt sétáltak ki a budai hegyekbe. Érdekes viszont, hogy amikor 1861-ben egy alkalommal Ilona és Deák együtt sétáltak Pesten, azt emlékirataiban később kivételes esetként idézte fel: „ez volt az egyetlen eset, hogy Pest utcáján vele mentem”. Uo. 22.

²¹ Részletesebben ld. NAGYRÉVI György: A Vörösmarty-árvák javára fordított gyűjtés története. *Irodalomtörténet*, 1958/1. 113–122.

²² „Elhunyt Vörösmartynek vagyontalan családjának ügyében csak magánúton lehet segélyezésre felfőszólítanunk az irodalom barátait. Lángeszű költőnknek özvegyét és árváit elhagynunk nem lehet” – írta levelében Deák. Idézi: Uo. 117.

²³ DEÁK Ágnes–MOLNÁR András: *Deák Ferenc*. Budapest, Vince, 2003. 94. A pesti egyetem jogi karának elvégzését követően, 1868-tól Vörösmarty Béla a Pesti Királyi Törvényszéknél rendelkezett bírói állással, így már maga is alkalmas volt a családfő szerepének betöltésére. Az OSZK Kézirat-tárában fennmaradt a Vörösmarty-árvákat érintő hivatalos iratok egy része, Deák Ferenc levelei és elszámolásai az Árvabizottmányhoz és a Gyámi Bizottmányhoz. Jó példa Deák akkurátus ügyintézésére az a levél, amelyet 1862 áprilisában Mándy Bertalan szatmári ügyvédhez intézett a Vörösmarty-árvák által birtokolt két darab avasi vasgyári részvény ügyében. Közli: *Deák Ferenc kiadatlan leveleiből*. Válogatta, jegyzetekkel ellátta és az előszót írta: SÁNDOR Pál. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1992. 102–103. (A továbbiakban: SÁNDOR, 1992.)

adó s jóbarát, elkészítettem a házassági szerződést, mint azt én célszerűnek tartom. [...] Ha helyesled és elfogadod azt, közöld minél előbb vőddel és nászoddal is, úgy mint anyai akaratodat, elmondhatod, hogy ez volt az én tanácsom is, de Neked kell velök végezni, nem nekem.”²⁴ Tehát ha a család a Deák által „egyengetett” úton haladt is, a döntéseknél Csajághy Laurának kellett kimondania a végső szót.

A maga módján Deák részt vett a gyermekek nevelésében, figyelemmel kísérte tanulmányaikat, és amíg Ilonával elnézőbb, addig Bélával szemben szigorúbb volt. Az egyre inkább férfivá váló Bélával később sokat beszélgetett nyaranta Pusztaszentlászlón az élet dolgairól, sőt állítólag a nőekkel kapcsolatos megfigyeléseit is megosztotta vele.²⁵ Később Vörösmarty Bélát bizta meg végrendeletének végrehajtásával, hagyatékának kezelésével is.²⁶

Deák Ferenc 1862 augusztusában, az akkor 16 éves Vörösmarty Ilonához írott levelében megfogalmazott, a korszak nőideálját megtestesítő „intelmei” már legelső megjelenésük óta gyakori elemzés tárgyát képezik a neveléstörténeti irodalomban. Levelében Deák az általános emberi jóság, erkölcsösség elvi alapjait rögzítette, Ilonát tisztességre, Isten, haza, a szülők és a többi ember tiszteletére és szeretetére, kötelességtudásra, önmegtartóztatásra buzdította, a hiúságtól, a túlzott érzelmességtől, mások rágalmazásától pedig óva intette.²⁷ A forrásokból róla kirajzolódó kép alapján elmondható, hogy Ilona igyekezett a későbbiekben is megfogadni Deák intelmeit. Egy olyan művelt hölgyet ismerhetünk meg személyében, aki a korszak számos közéleti és tudományos szereplőjével állt kapcsolatban,²⁸ valamint a közjog és a politika területén is tekintélyes tudást halmozott fel. Deák ugyanis politikai kérdésekbe is beavatta,²⁹ többször a véleményét is kikérte, mint ahogy később Széll Kálmán is bát-

²⁴ Deák Ferenc levele Vörösmarty Mihályné Csajághy Laurához, Pusztaszentlászló, 1867. szeptember 10. Idézi: SÁNDOR, 1992. 116. Eredeti lelőhelye: OSZKK, Levelestár.

²⁵ KÖRMÖCZI, 2015. 138. Túlságosan leegyszerűsítő lenne pusztán Deák hatásával magyarázni, mindazonáltal érdekes, hogy hozzá hasonlóan Vörösmarty Béla is élete végéig agglegény maradt.

²⁶ Ld. például azt a levelet, melyben Deák válogatott könyveinek átadásáról tárgyalt, feltehetően a Nemzeti Múzeum részére. Vörösmarty Béla levele ismeretlen múzeumi tisztviselőhöz, Budapest, 1878. július 14. OSZKK, Levelestár.

²⁷ A levelet először Kónyi Manó juttatta el a *Budapesti Szemle* szerkesztőjéhez, Gyulai Pálhoz 1896-ban. Kónyi bizonyosan Széllné Vörösmarty Ilonától kapta, aki jelentős mértékben segítette a századforduló évtizedeiben a *Deák Ferencz beszédei* című kötetek kiadásában, kettőjük levelezése Kónyi Manó londoni hagyatékában található: University College London, School of Slavonic and East European Studies Library (a továbbiakban UCL SSEES), KON/13. Deák „életbölcsségre oktató levelét” 1897-ben a *Nemzeti Nőnevelés* hasábjain Berta Ilona elemezte először. KÖRMÖCZI, 2015. 136., 139–141.

²⁸ Ld. például leveleit Csiky Kálmánhoz (Rátót, 1903. október 22.), illetve Vass Bertalanhoz (H. n., é. n.). OSZKK, Levelestár.

²⁹ Az 1860-as évektől – amikor már életkoruk is alkalmassá tette őket – Deák délutáni látogatásai során a politikai helyzet alakulásáról is hosszasan beszélt a Vörösmarty-gyerekeknek. SZÉLLNÉ

ran támaszkodhatott felesége tanácsaira pályafutása során.³⁰ A visszaemlékezések szerint kiválóan zongorázott és remek társalkodó volt, okfejtéseit Deákhhoz hasonló „egyszerűség s amellet rendkívüli plaszticitás” jellemezte. Az idősebb Andrassy Gyula – aki Deák környezetéből már fiatal korától ismerte – úgy vélekedett róla, hogy „a legokosabb asszonyok közé tartozik, akivel valaha találkoztam”.³¹

A FIATAL HÁZASOK ÉS AZ ÖREG ÚR

Az ifjú Széll Kálmán is Deák Ferenc környezetében találkozhatott Vörösmarty Ilonával, feltehetően már jóval 1867 előtt. A Széll család bizonyosan teljes mellszéllességgel támogatta az életkorban egymáshoz illő fiatalok ismerkedését és később a frigyet, hiszen Vörösmarty Ilona minden szempontból (Deákhhoz való közelsége és személyes tulajdonságai mellett a Vörösmarty-testvérek 100 000 forintot meghaladó vagyona is említésre érdemes) remek választásnak tűnt elsőszülött fiuk számára. Deák hozzáállása viszont már nem ilyen egyértelmű. Vörösmarty Ilona emlékiratai szerint 1867-ben a 22 esztendő, már eljegyzett menyasszonynak úgy nyilatkozott, hogy jobban örült volna, ha csak 8-9 év múlva menne férjhez.³² A némileg önzőnek tűnő óhaj mögött bizonyára az idősödő, egyre többet betegeskedő Deák azon félelme állhatott, hogy elveszíti szeretett, ugyanakkor sok tekintetben gondját is viselő gyámleányát.³³ Ő sem hagyhatta viszont figyelmen kívül, hogy a tehetséges és elhivatott Széll Kálmán számára fényes jövő ígérkezett, a vőlegény édesapjához pedig

VÖRÖSMARTY, 1926. 28. Ld. továbbá: IFJ. BERTÉNYI Iván: Családi háttér és egyéni karrierépítés. Széll Kálmán útja a politikai elitbe. In: *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve*. Szerk. Uő. Budapest, Mathias Corvinus Collegium–Széll Kálmán Alapítvány, 2015. 63–64. (A továbbiakban: BERTÉNYI, 2015.)

³⁰ Vörösmarty Ilona napi politikai ügyekben való otthonossága férje miniszterelnökségének éveiben is kitűnt. Erre enged következtetni több Kónyi Manóhoz intézett levele Széll miniszterelnöki kinevezésével vagy a gazdasági kiegyezési tárgyalásokkal kapcsolatban (UCL SSEES, KON/13), valamint Thallóczy Lajos már idézett, 1902. augusztusi naplóbejegyzése. A rátóti családi körben az aktuális politikai ügyekről (a gazdasági kiegyezési tárgyalásokról, Apponyi Albert házelnökségéről, a Kossuth-emlékévről) folyó beszélgetésnek Vörösmarty Ilona is aktív részese volt. Az egyébként mindenkivel szemben kritikus Thallóczy véleménye szerint Széll „felesége valóban igen okos, művelt nő, méltó leánya Vörösmartynak, a derék, kihalóban lévő, igazi honleány típusa”. OSZKK, Quart. Hung. 2459, V. köt. f84–85. „Széll Kálmán a legkiválóbb, legelőkelőbb magyar hölgyek egyike” – jellemezte őt a *Vasárnapi Ujság*, 1900. december 9. 817.

³¹ *Budapesti Hírlap*, 1910. december 14. 8. – *Vasárnapi Ujság*, 1899. március 19. 183.

³² SZÉLLNÉ VÖRÖSMARTY, 1926. 111.

³³ BERTÉNYI, 2015. 60. „Kapcsolatuk Deák öregedésével fordulatot vett, a gyámból fokozatosan gyámoltított lett.” (KÖRMÖCZI, 2015. 144.) Ha volt is ilyen jellegű félelme Deáknak, akkor alaptalanul aggódott, mert gyámleánya a későbbiekben is, egészen haláláig nagy odaadással ápolta. Ld. SZÉLLNÉ VÖRÖSMARTY, 1926. 122–125., 135.

rokoni és baráti viszony fűzte. Így tehát ha Deák netán nem is örült teljes szívvel Vörösmarty Ilona és Széll Kálmán házasságának, nem is ellenezte azt.

Az akkor még csak jegyespárt Deák 1867 augusztusában meghívta magához Pusztaszentlászlóra. Személyesen várta őket a vasútállomáson, és az általuk ott töltött két hét alatt sokat időzött társaságukban, illetve számos odalátogató rokont ismerhettek meg.³⁴ A már idézett, 1867. szeptember 10-i, Csajághy Laurához intézett leveléből egyértelműen kiderül, hogy Deák fogalmazta meg a kötendő házassági szerződést. „Elkészítettem Ilona osztályrészének kiszámítását is. Kidolgoztam azon módot, mely szerint ezen osztályrész neki kiadandó. Fontold meg e tervet, közöld azt leányoddal, s ha nincs kifogásod ellene, [...] azonnal lépéseket lehet tenni az árvabizottmánynál, hogy e terv, ha a bizottmány is elfogadná, haladék nélkül foganatosíttassék, s a kötelezvények és a pénz minél előbb kiadathassanak.”³⁵

Széll Kálmán egyetemi évfolyamtársa, a későbbi neves publicista Halász Imre több alkalommal is megírta személyes élményeit az 1867 szeptemberében Deáknál tett látogatásáról.³⁶ Halász pályakezdő tisztviselőként Lónyay Menyhért pénzügyminiszter megbízásából utazott Pusztaszentlászlóra, hogy a Bécsben folyó gazdasági kiegyezési tárgyalásokról tájékoztassa a pártvezért, illetve aktákat adjon át neki. Deák közölte vele, szerencséje van, hogy még itt találta, mert másnap elutazik Pestre gyámleánya és Széll Kálmán esküvőjére, majd megkérdezte, hogy ismeri-e Széllt. „Együtt végeztük a jogot a pesti egyetemen, [...] ennél fogva alkalmam volt Széll Kálmánt közelebről megismerni és pedig mint igen komoly törekvésű, jeles tehetségű fiatalembert”,³⁷ aki „majdnem zárkózott természetű, [...] nemigen érdeklődött kortársai frivol multságai iránt, hanem szorgalmasan látogatta az előadásokat, és sokat tanult nemcsak az egyetemi tantárgyakból, hanem ezeken kívül is” – nyilatkozott Halász. „Láttam, milyen jól esett az öreg úrnak, hogy egy teljesen pártatlan egyéntől oly kedvező véleményt hallhat a fiatal vőlegényről.”³⁸

Vörösmarty Ilona és Széll Kálmán esküvőjét 1867. szeptember 15-én tartották Pesten a Bazilikában.³⁹ A tanúk Széll Kálmán apai nagybátyja, Széll Kristóf, a Hét-

³⁴ Uo. 111., 115.

³⁵ Deák Ferenc levele Vörösmarty Mihályné Csajághy Laurához, Pusztaszentlászló, 1867. szeptember 10. OSZKK, Levelestár. A házassági szerződés azonban nem a levél mellékletét képezte, a szövegből kiderül, hogy azt a másnap Pestre induló Vörösmarty Béla vitte magával, a dokumentum sorsa (és konkrét tartalma) sajnos nem ismert.

³⁶ *Vasárnapi Ujság*, 1899. március 19. 181. – HALÁSZ Imre: Széll Kálmánról. *Nyugat*, 1915/17. 944–945. (A továbbiakban: HALÁSZ, 1915.) – *Deák Ferenc beszédei*. V. köt. Összegegyűjtötte KÓNYI Manó. Budapest, Franklin Társulat, 1898. 226.

³⁷ HALÁSZ, 1915. 944.

³⁸ *Vasárnapi Ujság*, 1899. március 19. 181.

³⁹ BERTÉNYI, 2015. 61.

személyes Tábla egyik bírója, illetve Hollán Ernő közlekedésügyi államtitkár voltak.⁴⁰ Az ifjú pár azonban nem sokáig időzött Pesten, a mézesheteket már Rátóton töltötték. A Széll Kálmán irányítása alatt később országos hírnévre szert tevő rátóti birtokot és a hozzá tartozó kúriát Széll József vásárolta meg 1861 őszén egy árverésen az adósságokat felhalmozó Cseh Sándortól, az esküvő után pedig az újdonsült házaspár rendelkezésére bocsátotta.⁴¹ Az itt álló régi, tízszobás kúria lett első otthonuk, amelyet Széll Kálmán apja 1871-ben bekövetkezett halála után, főként 1881-től kezdett el folyamatosan modernizálni és bővíttetni az akkor még fiatal Hauszmann Alajos vezetésével.⁴²

Rátót igazi családi fészekké vált, ahol 1867-től kezdve Vörösmarty Béla és Csajághy Laura is gyakran megfordultak, de 1868–1873 között Deák Ferenc is itt töltötte a nyarakat – igaz, Pusztaszentlászlóra többé már amúgy sem mehetett volna, hiszen egyre betegesebb sógora, (Tarányi) Oszterhuber József megvált birtokától, 1869 januárjában pedig elhunyt.⁴³ Az öreg úr szívesen időzött Rátóton, Széll és felesége mindig nagy szeretettel és gondoskodással fogadták. Saját szobával rendelkezett, sok időt töltött a parkban a terebélyes tölgyfák alatt üldögélve,⁴⁴ esténként a kártyajátékot figyelte, általában Vörösmarty Ilonának kibicelt.⁴⁵ Utoljára 1873-ban látogatott el az Alpokaljára, július elejétől október végéig maradt Rátóton, és bár egészségi állapota miatt ez már nem volt reális, 1875 őszén még tervezte, hogy a következő nyáron visszatér.⁴⁶

Széll Kálmán és Vörösmarty Ilona házassága igen korán gyermekáldást hozott, a feleség 1868. május 19-én ikreknek adott életet Rátóton. A kis Széll Laura Ilona és Széll Ferenc Kálmán keresztelőjére másnap került sor, a keresztszülők Csajághy

⁴⁰ SÁRKÁNY Sándorné HALÁSZ Teréz: *Széll Kálmán életrajza*. Budapest, Vajna és Bokor, 1943. 10. (A továbbiakban: SÁRKÁNYNÉ HALÁSZ, 1943.) A Vas vármegyei kötődésű Hollán Ernő (a felsőöri választókerület képviselője) szintén jól ismerhette a Széll családot és természetesen Deákot.

⁴¹ Rátót alig egy kilométerre fekszik a szomszédos Gasztonytól, ahol Széll Józsefnek már volt birtoka, fiai is ott születtek.

⁴² BERTÉNYI, 2015. 57., 61. – VIRÁG Zsolt: Miniszterelnöki rezidencia a határszélen. A rátóti Széll Kálmán-kastély. *Várak, kastélyok, templomok*, 2011/április. 22–23. (A továbbiakban: VIRÁG, 2011.)

⁴³ FERENCZI Zoltán: *Deák élete*. III. köt. Budapest, MTA, 1904. 396.

⁴⁴ Az épület Deákra vonatkozó emléktárgyai később az országyűlés múzeumába kerültek. A kastély későbbi kibővítésének munkálatait vezető Hauszmann Alajos megemlítette naplójában, hogy a tervezéskor figyelembe kellett vennie egy a kúria mellett álló topolyafát, amelyet még Deák ültetett, és ezért Széllék nem engedték kivágni. VIRÁG, 2011. 23.

⁴⁵ SZÉLLNÉ VÖRÖSMARTY, 1926. 120., 132–133. Deák a parkban szerette nézni a kuglizó vagy tekéző társaságot, Vörösmarty Ilona szerint azonban ő maga sosem játszott. Ferenczi Zoltán szerint viszont pont azért kedvelte meg a tekét, mert ez volt az egyetlen olyan játék, melyet korlátozott mozgásában még játszani tudott. FERENCZI, 1904. 396–397.

⁴⁶ Uo. 397.

Laura és Deák Ferenc voltak.⁴⁷ A kisfiú azonban – mint az anyakönyv tanúsítja – még május 20-án elhunyt. Az anyakönyvi bejegyzésen kívül semmilyen más forrás sem tanúskodik a kisfiú létezéséről. Természetesen érthető, hogy a család nem szívesen emlékezett vissza a tragédiára. Gyermekai születéséről memoárjában Vörösmarty Ilona egyáltalán nem tett említést, Sárkányné Halász Teréz is csak Széll Ilona világra jöveteléről írt könyvében, továbbá nem közölte a pontos dátumot, mindössze a hónapot.⁴⁸ A gyászos emlék (vagy akár a feltételezhető koraszülés során felmerülő komplikációk) azt is megmagyarázhatják, hogy a házaspárnak miért nem született több gyermeke.⁴⁹

Ifj. Bertényi Iván gondolatmenetével egyetértve megállapítható, miszerint több körülmény is abba az irányba mutat, hogy Széll Kálmán és Vörösmarty Ilona frigye „nem minden szempontból volt szerelmi házasságnak mondható”.⁵⁰ A Széll szemben igencsak elfogult egykori biográfus, Sárkányné Halász Teréz sem juthatott más-milyen megállapításra, mint hogy „Széll Kálmán távol állott az ideális férfiszépségtől”, amely ítéletet a ránk maradt festmények és fotók megerősíteni látszanak. Ugyanakkor „szellemessége és megnyerő modora lebilincselő hatást gyakorolt mindenkire. Sok időt [...] és nagy gondot fordított külső megjelenésére.”⁵¹ Vörösmarty Ilona – igaz, bevallottan Deák Ferencre fókuszáló – emlékirataiban semmilyen személyes megjegyzést sem tett férjére. Bővebben írt a Deák és a Széll család közötti kapcsolatról, Széll Kálmán kiterjedt közjogi ismereteiről, szolgabíróvá, majd később képviselővé választásáról, ezekből a sorokból azonban érzelmeket nem lehet kiolvasni.⁵² Az egyes történetekben pedig Széll Kálmánt gyakorlatilag ugyanúgy szerepeltette, mint például Andrassy Gyulát vagy Lónyay Menyhértet. Igen szűkszavúan számolt be az életében 1867-ben beálló fontos magánéleti változásokról is: „Hatvanhét tavaszán menyasszony lettem. [...] Esküvőm szeptember közepén volt.”⁵³

Másrészről Széll Kálmán kapcsán is jogos álláspont, miszerint „ő sem elsősorban a nőt szerethette Vörösmarty Ilonában”, és lehetséges, hogy „nem elsősorban Vörös-

⁴⁷ A vasszentmihályi plébánia 1868. május 20-i, keresztelestről szóló anyakönyvi bejegyzése hozzáférhető online is: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9398-VNGT-6> (2019. április 12.). Nyomtatásban: TALABÉR Lászlóné: „Nevét egy nemzet hordozta ajakán.” Széll Kálmán munkássága Szentgotthárd fejlődéséért. H. n., Szülőföld Könyvkiadó, 2019. 80.

⁴⁸ SÁRKÁNYNÉ HALÁSZ, 1943. 17.

⁴⁹ A családi gyászt tovább fokozta, hogy alig néhány hónappal később, 1868. október 17-én Széll Kálmán mindössze 17 esztendő hűga, Széll Mária is elhunyt „sorvadás következtében”. BERTÉNYI, 2015. 66.

⁵⁰ Uo. 63.

⁵¹ SÁRKÁNYNÉ HALÁSZ, 1943. 9.

⁵² SZÉLLNÉ VÖRÖSMARTY, 1926. 110–111., 119–120.

⁵³ Uo. 110., 120.

marty Ilona férje, hanem jóval inkább Deák Ferenc veje szeretett volna lenni”.⁵⁴ Herczeg Ferenc és Thallóczy Lajos tolla nyomán Széllről közel sem a hűséges hitves képe rajzolódik ki, megjegyzendő azonban, hogy mindketten a már idősebb, századforduló körüli Széllre tették megállapításaikat. „Nagy nőbarát volt. A nőiességet főleg akkor tisztelte, ha balettszoknyát viselt. Ha öfelsége Bécsbe rendelte, rendszerint két táncosnőt is vitt magával a szalonkocsijában” – írta emlékirataiban a miniszterelnökről Herczeg Ferenc.⁵⁵ Thallóczy Lajos első ízben egy 1890. októberi naplóbejegyzésében említette, hogy „Széll más határban keresi testi vágyainak kielégítését”.⁵⁶ A következő alkalommal 1894 júniusában, a kormányválság során játszott szerepének leírásakor említette fel Széll „sivár” magánéletét,⁵⁷ 1903 októberében pedig – amikor Széll Bécsben a magyar belpolitikai helyzetről tárgyalt – jegyezte meg, hogy az éjszakát örömlányok társaságában töltötte.⁵⁸ Mosonszolnokon napjainkig erősen tartja magát az a történet, miszerint a településen lévő kis kastélyt 1904-ben Széll Kálmán építtette/vásárolta szeretője, a mosonmagyaróvári Neumann Irén számára.⁵⁹

Amennyiben hitelt is adunk a fenti állításoknak, a kevés fennmaradt közvetlen, valamint a szekunder forrásokból inkább az a kép rajzolódik ki, hogy Széll Kálmánt és Vörösmarty Ilonát szoros emberi kapcsolat fűzte össze, szellemi partnerre, támaszra leltek egymásban, és a házasságuk alapvetően kiegyensúlyozottnak látszik. Sárkányné Halász Teréz közel jár az igazsághoz kapcsolatuk jellemzésekor: „ha volt is olyan idő, amikor átmenetileg felhők vonultak át házasságuk egén, a mély szeretet egymás irányában, a kölcsönös belső megbecsülés és a szoros összetartozás meleg érzése mindig változatlanul fennállt a házastársak között.”⁶⁰

⁵⁴ BERTÉNYI, 2015. 63.

⁵⁵ HERCZEG Ferenc: *A gótikus ház. Emlékirat*. Pomáz, Kráter Műhely Egyesület, 2005. 125. A fiatal Herczeg maga is országgyűlési képviselő volt, szülővárosában, Versecen választották meg 1896-ban. Megjegyzendő, hogy az általa különösebben amúgy sem kedvelt Széllrel a kvótaemelés kérdésében élesen szembekerült, emiatt ideiglenesen a Szabadelvű Pártból is kilépett, valamint az író a miniszterelnök jóbarátjának számító Keglevich Istvánnal, az állami színházak intendánsával is konfliktusba keveredett. Uo. 130–133.

⁵⁶ OSZKK, Quart. Hung. 2459, I. köt. f233.

⁵⁷ Uo. f525.

⁵⁸ Uo. IV. köt. f106.

⁵⁹ Több, a környéket bemutató turisztikai honlapon, a település internetes oldalán, valamint Mosonszolnok hivatalos településfejlesztési programjaiban is szerepel a kissé nehezen hihető állítás, amelynek egyértelmű tisztázása ugyanakkor további helytörténeti kutatásokat igényelne.

⁶⁰ SÁRKÁNYNÉ HALÁSZ, 1943. 12.

A TEHETSÉG, A KAPCSOLATI HÁLÓ ÉS A LEHETŐSÉG

Az eljegyzéskor Széll Kálmán még nem rendelkezett állással, a családi hagyományokat követve azonban Vas vármegyében – ahol ekkor már Széll József volt a főispán – tervezett a köz szolgálatába lépni. Két lehetőség kínálkozott számára. Apja a főjegyzői állás megpályázását javasolta, szűkebb pátriájában, a szentgotthárdi járásban pedig megválasztották volna szolgabíróvá. „Völegényem engem kérdezőn meg, hogy számára melyiket óhajtanám, én arra kértem: kérdezzük meg erre nézve Deák Ferencet. [Deák] válasza az volt: fiatal embernek jó iskola mind a kettő. A főjegyzői állást rendszeren díszesebbnek tartják, mint a szolgabíróét – és az is. A szolgabíró közvetlenebb érintkezésben van a néppel, megismerkedik életmódjával, viszonyaival, s az, ki a politikai térre akar lépni, sok hasznát veheti annak. Helyes is, hogy megismerje a népet, szükségleteit, bajait, mint képviselő nagyobb részét a nép ügyét védelmezi” – emlékezett vissza Vörösmarty Ilona a szituációra.⁶¹ Széll inkább Deák tanácsát fogadta meg, ami azt is egyértelműen jelzi, hogy már a kezdetektől országos politikai szerep lebegett a szemei előtt.⁶² Deák pedig meg is ígérte gyámleányának, miszerint „mindent meg fog tenni kedvemért, hogy őt [Széllt] e pályán segítse”.⁶³

Ez a Vörösmarty Ilona által Deák szájába adott kijelentés, „amellyel Széll Kálmánné valószínűleg annak az egyébként kétségtelen ténynek akart kifejezést adni, hogy neki is része van férje sikereiben”,⁶⁴ könnyen azt a benyomást keltheti, hogy Széll Kálmán karrierjéhez nem személyes képességei és érdemei adták meg a kezdőlökést, hanem a megfellebbezhetetlen tekintélyű Deákhöz való közelsége. Kétségtelen, hogy pályafutása a Vörösmarty Ilonával kötött házasság után kezdett igen gyors felívelésbe. A képet azonban szükséges tovább árnyalni. Egyrészt felesége azt sem mulasztotta el feljegyezni, miszerint Széll „ifjú lelkesedéssel, önzetlen törekvéssel, tehetség mellett szokatlan munkaerővel és ne feledjük el, mi magyar politikusknak mindenek feletti érdeme: széleskörű és nagy iskolázottságát a magyar alkotmány és közjog terén, [...] e tulajdonságokkal felelt meg a politika és a közjó emelése követelményeinek”.⁶⁵ Széll felkészültségét és *tehetségét* későbbi pályafutása, pénzügyimi-

⁶¹ SZÉLLNÉ VÖRÖSMARTY, 1926. 110–111.

⁶² Deák tanácsa nyilván saját életbölcességén, korábbi tapasztalatain alapult. Ugyanakkor Cieger András kutatásai alátámasztják Deák vélekedését, miszerint a helyi politikai elit csúcán állók (főispánok, alispánok és az országgyűlési képviselők) számára a hosszabb-rövidebb ideig viselt (fő) szolgabírói tisztség fontos tényező volt a karrierépítésben, előnyt jelentett a magasabb pozíciók megpályázásánál. CIEGER András: A dualizmus kori helyi politikai elit kutatása regionális szinten. In: *Mi végre a tudomány*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2004. 297–313.

⁶³ SZÉLLNÉ VÖRÖSMARTY, 1926. 120.

⁶⁴ SÁRKÁNYNÉ HALÁSZ, 1943. 17.

⁶⁵ SZÉLLNÉ VÖRÖSMARTY, 1926. 120.

niszteri és miniszterelnöki, bankvezéri és gazdálkodói sikerei fényében sem kellene különösebben bizonygatni, mint azonban látni fogjuk, rátermettségét a kortárs visszaemlékezések is rendre kiemelték. Abban sem feltétlenül kereshetünk erkölcsi kivetnivalót, amikor a *lehetőségre* felkészültségével és tehetségével rászolgáló pályakezdőt legközelebbi hozzátartozói a normák határain belül, személyesen vagy *kapcsolati* hálózatuk útján igyekeznek segíteni. Ezen a téren a szakirodalom Széll esetében általában csak Deák Ferencet emeli ki, holott az ugyancsak befolyásos, főispán apa szintén fontos szerepet játszhatott fia 1867-es szolgabíróvá és 1868-as országgyűlési képviselővé történő megválasztásában.

Széll Kálmán első közhivatali állása tehát – Deák tanácsát megfogadva – a szolgabírói tisztség lett a szentgotthárdi járásban 1867 őszén. Bizonyára gyorsan megismerte a „nép” azon viszonyait, amelyekre mentora utalhatott, hivatalában mindenestre nem töltött sok időt. Felesége kérésére már 1867. december elején hosszabb időre Pestre mentek, ahol anyósánál és sógoránál laktak, hat hetet maradtak, a karácsonyt és az újévet is ott ünnepelték. Deák Ferenc minden nap meglátogatta őket, az estéket viszont többnyire a pártkörben töltötte, ahová az országos politikai szerepre való felkészülés jegyében bizonyosan Széllnek is alkalma nyílt őt elkísérni.

A véletlenek – legalábbis Széll szempontjából – szerencsés alakulása pedig hamar meghozta a várt *lehetőséget*. Ugyanis éppen a szentgotthárdi választókerület kormánypárti országgyűlési képviselője, Szabadfy Sándor 1868. március 28-án, mindössze 46 évesen „hosszas agy-bántalom következtében” elhunyt.⁶⁶ Széll természetesen harcba szállt a mandátum megszerzéséért, és az is magától értetődik, hogy Deák-párti programmal. A kimenetel nem igazán lehetett kétséges: annak a kormánypártnak a színeiben indult, amelynek apósa volt az emblemikus alakja, abban a vármegyében, amelynek édesapja volt a főispánja, ráadásul abban a választókerületben, ahol családja birtokai feküdtek és amelynek ő maga volt a szolgabírója. „A szentgotthárdiak bizalma biztos hírek szerint Széll Kálmán mostani szolgabíró személyében központosul” – olvashatjuk a *Pesti Napló* némileg visszafogott értékelésében.⁶⁷ A június elején megtartott választáson Széll egyhangúlag nyerte el a mandátumot.⁶⁸ Ezzel

⁶⁶ Szabadfy már legalább 1867 májusa óta betegeskedett, a körülményekkel tehát Széllék előre számolhattak, ez újabb érv lehetett, hogy a főjegyzői hivatal helyett a szolgabírótságot választotta. (VIGH Péter Levente: *Szemelvények Széll Kálmán pályakezdéséből és a korai dualizmus politikai jellegzetességei*. Történelem szakos szakdolgozat. Témavezető: Ifj. Bertényi Iván. Budapest, PPKE BTK, 2010. 13. A továbbiakban: VIGH, 2010.) Szabadfy Sándor gyászjelentése elérhető online az MNL Vas Megyei Levéltára honlapján: http://www.vaml.hu/upload/2010_03/02/126751090718574934/gyaszjelentések.pdf (2019. június 7.)

⁶⁷ *Pesti Napló*, 1868. június 4. 2.

⁶⁸ VIGH, 2010. 14.

25 esztendősen az országos politika színpadjára léphetett⁶⁹ és egészen 1915-ben bekövetkezett haláláig nem is hagyta el azt,⁷⁰ 32 évesen pedig már miniszteri bársonyszékbe ülhetett.

*

A fentiek tükrében tehát akkor járunk el a leghelyesebben, ha a két véglet – jól helyezkedő karrierista vagy saját erejéből felkapaszkodó *homo novus* – között Széll Kálmánt minél inkább középre helyezzük, hiszen a korszakban „a politikai élet jellegzetességei miatt [...] a teljesen tehetségtelen, csak kapcsolataik miatt előrejutó politikusok azért egy idő után kihullottak a rostán”.⁷¹ Azt is fontos hangsúlyozni, hogy Széll esetében Deák jóindulata iránymutatásokban,⁷² pártfogása pedig közvetve érvényesült, ami persze nem lebecsülendő, de nem tudunk olyan pozícióról, amelybe közvetlenül Deák kérésére vagy közbenjárására választották volna meg.⁷³ Egyetértve a ’48-as ellenzéki képviselő és publicista Hoitsy Pállal, Deák többször kimutatott megbecsülése Széll irányában egyengette az útját, „de az csak bizonyos fokig használt volna neki, ha ő benne magában is nem voltak volna a megfelelő képességek. Ám voltak. S egészen fiatalon tárcát kapott [...]. Még pedig a pénzügyi tárcát, amely a legtöbb szaktudást igényelte s amelyen Deák támogatása mellett sem tudott volna megállni, ha nincsenek kellő ismeretei.”⁷⁴ Horánszky Lajos ugyancsak azon a véleményen volt, miszerint „lehet, hogy Deák döntő pártfogása nélkül ennek a pályafutásnak sikerei lassúbb fejlődést vettek volna, de az is bizonyos, hogy ha volt valaki e korban, ki a gyors emelkedésre mindenképpen rászolgált, az Széll Kálmán volt, kinek tehetsége és rátermettsége a tűzpróbát minden tekintetben kiállotta”.⁷⁵

⁶⁹ Kecskeméthy Aurél – a műfajból adódóan ironikus, mindazonáltal jogos – megjegyzése szerint Széll „amint az iskolapadok közül kilépett, a képviselőpadok közt foglalta el helyét”. KÁKAY Aranyos [KECSKEMÉTHY Aurél]: *Nagy férfiaink. Legújabb fény- és árnyékképek*. Budapest, a Szerző kiadása, 1874. 36.

⁷⁰ Tehát 47 éven és 14 cikluson keresztül maradt képviselő és így egy igen szűk kör tagja: a legendás, 16 alkalommal mandátumot szerző Madarász József (1814–1915) mögött mindössze Podmaniczky Frigyesnek (1824–1907), Apponyi Albertnek (1846–1933) és Széllnek sikerült 14 cikluson keresztül a törvényhozásba kerülni, ráadásul közülük egyértelműen Széll jutott a politikai hatalom legmagasabb fokára.

⁷¹ BERTÉNYI, 2015. 48.

⁷² Széll pályafutása ismeretében nagyon hasznos tanácsnak bizonyult például, amikor Deák az ifjút közigazdasági és pénzügyi szakismeretek elsajátítására buzdította. „Jurista annyi van, ahány embert csak látsz az utcán. Menj a jogi pályáról a pénzügyire s dolgozzál ott!” SÁRKÁNYNÉ HALÁSZ, 1943. 20. – HALÁSZ, 1915. 945.

⁷³ Pedig tudható, hogy adott esetben Deák nem volt rest pártfogoltjai számára protekciót kérni. CIEGER András: *Lónyay Menyhért 1822–1884*. Budapest, Századvég, 2008. 232.

⁷⁴ HOITSY Pál: *Régi magyar alakok. A letűnt nemzedék férfiai*. Budapest, Légrády, [1923]. 32.

⁷⁵ HORÁNSZKY Lajos: *Tisza István és kora*. I. köt. S. a. r. HORÁNSZKY Nándor. Budapest, Tellér, 1994. 344.